

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Ermenistan-Hindistan Askeri İş Birliği: Güney Kafkasya'da Yeni Bir İttifak Mı? *

Armenia-India Military Cooperation After the Second Karabakh War: A New Alliance in the South Caucasus?

Esma Özdaşlı^{a,**}

^a Doç.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, 06520, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0003-2336-9719

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2025

Düzeltilme tarihi: 4 Kasım 2025

Kabul tarihi: 23 Kasım 2025

Anahtar Kelimeler:

Ermenistan

Hindistan

Türkiye

AzerbaycanPakistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Sep 30, 2025

Received in revised form: Nov 4, 2025

Accepted: Nov 23, 2025

Keywords:

Armenia

India

Türkiye

Azerbaijan

Pakistan

ÖZ

İkinci Karabağ Savaşı Güney Kafkasya'nın jeopolitik manzarasında, bölgedeki ittifaklar sisteminde ve aktörlerin pozisyonlarında çok önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu durum, Ermenistan'ın iç politikasını etkilediği kadar dış politikası ile askeri/güvenlik stratejilerinde de köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Zira bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren güvenlik politikasını büyük oranda Rusya'yı merkeze alarak şekillendiren Ermenistan, İkinci Karabağ Savaşı sırasında Moskova'dan beklediği desteği alamamış ve bu durum Ermenistan'da daha önce görülmemiş bir Rusya karşıtlığına ve büyük oranda Rus askeri doktrinleri esas alınarak şekillenen güvenlik parametrelerine yönelik ciddi eleştirilere neden olmuştur. Bu gelişme, 2020'den sonra Ermenistan'ın Hindistan ve Fransa gibi farklı aktörlerle askeri alanda iş birliğini artırması ile sonuçlanmıştır.

ABSTRACT

The Second Karabakh War has led to significant changes in the geopolitical landscape of the South Caucasus, the system of alliances in the region, and the positions of various actors. This situation not only affected Armenia's domestic politics but also brought about profound transformations in its foreign policy as well as its military and security strategies. Since gaining independence, Armenia had largely shaped its security policy around Russia; however, during the Second Karabakh War, it did not receive the expected support from Moscow. This resulted in an unprecedented rise of anti-Russian sentiment in Armenia and triggered serious criticism of the country's security parameters, which had been shaped to a great extent on the basis of Russian military doctrines. This development ultimately led, after 2020, to Armenia's increased military cooperation with alternative actors such as India and France.

1. Giriş

İkinci Karabağ Savaşı Güney Kafkasya'nın jeopolitik

manzarasında, bölgedeki ittifaklar sisteminde ve aktörlerin pozisyonlarında çok önemli değişikliklere neden olmuştur.

* Bu çalışma, 20-21 Ekim 2023'te INTPOLSEC Uluslararası Güvenlik Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş, özet metin olarak yayımlanmış "Hindistan-Ermenistan Askeri İş Birliği: Güney Kafkasya'da Yeni Bir İttifak Mı?" isimli bildirinin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: esmaozdasli@gmail.com

Atf/Cite as: Özdaşlı, E. (2025). İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Ermenistan-Hindistan Askeri İş Birliği: Güney Kafkasya'da Yeni Bir İttifak Mı?. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 10(2), 187-199.

Bu durum, Ermenistan'ın iç politikasını etkilediği kadar dış politikası ile askeri/güvenlik stratejilerinde de köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Zira bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren güvenlik politikasını büyük oranda Rusya'yı merkeze alarak şekillendiren Ermenistan, İkinci Karabağ Savaşı sırasında Moskova'dan beklediği desteği alamamış ve bu durum Ermenistan'da daha önce görülmemiş bir Rusya karşıtlığına ve büyük oranda Rus askeri doktrinleri esas alınarak şekillenen güvenlik parametrelerine yönelik ciddi eleştirilere neden olmuştur.

Rusya'nın, 2022'den itibaren askeri gücünü Ukrayna'ya yönlendirmesiyle Güney Kafkasya'daki nüfuzu nispeten azalmıştır. Bu sayede Ermenistan geçmişle kıyaslandığında Rusya'dan daha bağımsız hareket edebilme imkânına kavuşmuştur. Neticede Ermenistan, Fransa ve Hindistan gibi farklı aktörlerle askeri alanda iş birliği kurmak için girişimlerini artırmıştır. Sözelimi geçmişte ilişki düzeyi siyasi ve kültürel alanların ötesine geçemeyen Ermenistan ile Hindistan, 2020 yılından itibaren belirgin bir şekilde askeri alanda yakınlaşmışlardır. İki ülke arasındaki askeri iş birliğinin gelişimi, Pakistan'ın da denkleme dahil edilmesiyle daha net anlaşılabilir. Pakistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile kurduğu güçlü ilişkiler, doğal olarak Hindistan'ı Ermenistan'ın yanında konumlandırmaktadır.

Pakistan, Türkiye'den sonra Azerbaycan'ı tanıyan ikinci devlettir. Ayrıca Karabağ'ın işgalinden dolayı Ermenistan'ı resmi olarak tanımamış (Korybko, 2020) ve işgal sona erene kadar Erivan ile diplomatik ilişki kurmayacağı birçok defa ifade etmiştir. Pakistan'ın Ermenistan'a yönelik bu tutumu Azerbaycan-Pakistan ilişkilerinin sadece siyasi değil, kimlik düzeyinde güçlü bir vechesi bulunduğunu yani manevi anlamda da derinliği olduğunu göstermektedir. Ermenistan-Hindistan ilişkilerinin aksine Azerbaycan-Pakistan ilişkileri dini ortaklığın da verdiği güçle 1990'lı yılların başından itibaren çok yönlü olarak gelişmiştir. Hatta iki ülke birbirlerini Karabağ ve Keşmir sorunlarında destekleyeceklerini açıkça ifade etmişlerdir ("Heydar Aliyev Heritage International Online Library", 1996).

Tüm bu gerçekleri dikkate alarak Kafkasya özelinde kurulması muhtemel bir jeopolitik denklemde, Türkiye-Azerbaycan-Pakistan ittifakına karşı Hindistan-İran-Ermenistan ittifakından söz edilebilir. Hatta ikinci gruba Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Fransa da dahil edilebilir. Elbette böylesi bir politik hizalanmada Moskova'nın tavrı oldukça önemlidir ve Erivan ile son yıllarda yaşadığı anlaşmazlıklara rağmen İran ve Hindistan ile yakın ilişkisi dikkate alındığında Moskova'nın ikinci grupta yer alması da mümkündür. Türkiye ve Azerbaycan ile yıllardır devam eden yakın ilişkisi ve Ermenistan ile yaşadığı bazı sorunlar dikkate alındığında Gürcistan'ın birinci grupta yer alması beklenebilir. Ancak Tiflis'in, İkinci Karabağ Savaşı sonrası oluşan yeni konjonktür ve Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla birlikte jeostratejik öneminin azalacağı endişesini yaşadığını da unutmamak gerekir. Dolayısıyla ilerleyen süreçlerde ortaya çıkabilecek gelişmeler, değinilen

ittifak kombinasyonlarında birtakım değişiklikler yaşanmasına da neden olabilir. Çalışmada, İkinci Karabağ Savaşı sonrası Güney Kafkasya'da meydana gelen jeopolitik değişim ve Ermenistan ile Hindistan arasında artan askeri ilişkinin bu değişime etkisi tartışılmıştır.

Bu çalışmada, ele alınan konuyla ilgili Türkçe ve yabancı alanyazında yapılan çalışmalar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kaynaklar ilgi düzeyine göre gruplandırılmış, konuyla en alakalı belgelerin çözümlenmesi yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle yazılmış, betimleyici ve yorumlayıcı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması yapılırken özellikle birincil veri toplama yöntemi tercih edilmiş, resmî açıklamalar ve haber sitelerindeki bilgilerden faydalanılmıştır. Bununla birlikte çevrimiçi akademik yayınlar, araştırma merkezlerinin yayınları da çalışmada kullanılan kaynaklar arasındadır.

2. Hindistan Ermenilerinin Kısa Tarihi

Ermenilerin, Hindistan ile ilişkilerinin başlangıcına dair net bir bilgi olmamakla birlikte Büyük İskender'in ordusuna dahil olan bir kısım Ermeni'nin bölgeye gittiğine ilişkin iddialar vardır. Ancak bazıları tevatür niteliğindeki bu iddialar dışarıda bırakılırsa, mevcut kaynaklara göre Ermenilerin Hindistan ile ilişkisi MS 8. yüzyıla kadar götürülebilir. Buna göre Thomas Cana adlı bir Ermeni tüccar ve diplomatın, kara yoluyla MS 780 yılında Malabar Sahili'ne ulaşan ilk Ermeni olduğu düşünülmektedir. Hint şehirlerine ilişkin ilk Ermenice rehber kitabının ise MS 12. yüzyılda yazıldığı bilinmektedir ("Embassy of India Yerevan", 2023).

Hindistan'a giden Ermenilerin çoğunluğu bugünkü İran'ın İsfahan şehrine bağlı Yeni Culfa (Julfa) mahallesindedir. Yeni Culfa'daki Ermeniler, Batı ile ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaları amacıyla Safevi hükümdarı Şah Abbas zamanında Doğu Azerbaycan'daki Culfa'dan getirilmişlerdir. Yeni Culfa'daki Ermeni tüccarların, ipeğin yanı sıra gül suyu, kilim, Hint ve Uzakdoğu tekstilleri, çay, baharat, mücevher gibi her türlü malın ticaretini yaptığı, Avrupa'dan aynalar, camlar, saatler, yünlü giysiler gibi birçok ürünü getirdikleri bilinmektedir. Zamanla Ermenilerin ticari gücüne dayanan Yeni Culfa, doğuda Manila'dan batıda Amsterdam'a kadar uzanan bir ticaret ağının merkezi haline gelmiştir (Aslanian, 2023). Safevi Devleti devrinde Batı ile ticaretin geliştirilmesi amacıyla Yeni Culfa'ya yerleştirilen Ermenilerin bir kısmı zamanla ve yine ticari saiklerle başka bir Türk devleti olan Babür İmparatorluğu döneminde Hindistan'a yerleştirilmişlerdir.

Ermeni tüccarların Babür İmparatoru Ekber'in (1556–1605) davetiyle Agra'ya yerleştirildiği, (Aslanian, 2023) gelenlere çok sayıda ayrıcalık, dini özgürlük, imparatorluğun çeşitli kademelerinde hizmet etme fırsatı verildiği ("Embassy of the Republic of India in Armenia", 2023) ve 1562'de ilk Ermeni kilisesinin Agra'da inşa edildiği bilinmektedir (Aslanian, 2023). Bu dönemde Ermeni tüccarlar, Hindistan'ın önemli ticaret limanlarından biri olan Surat Limanı'nda nüfuzlarını genişletmeye başlamış, daha sonra

ise Kalküta ve çevre şehirlerde Ermeni kolonileri kurmuşlardır (Tashjian, 2020). Bazı Ermeni yazarlar, Babür hükümdarı Ekber'in Ermenileri Hindistan'a yerleştirme yönündeki hamlesinin asıl hedefinin özellikle kıyı ve sınır bölgelerinde çok ciddi ve tehlikeli rakipler haline gelen Portekizli tüccarların dengelemesi, hatta mümkünse zayıflatılması isteği olduğunu iddia etmektedirler. Portekizlileri belirli bölgelerden çıkarmayan Babürlülerin bu süreçte sadece Ermeni tüccarları değil Gucaratlılar, Araplar ve İranlılar gibi farklı ülkelerden tacir grupları davet ederek Portekizlilere karşı yabancı tüccarlardan oluşan muhalif bir grup oluşturmaya çalıştığı da savlanmaktadır. (Çoruk, 2023: 91).

Ermenilerin Hindistan ile ticari ilişkilerinin Orta Çağ'da geliştiği, bu dönemde Hindistan'dan değerli taşlar, şifalı otlar ve tekstil ürünleri alan Ermeni tüccarların, karşılığında deri ve boya verdiği de muhtelif kaynaklarda yer almaktadır ("Embassy of the Republic of India in Armenia", 2023). 16. yüzyılda ilk Ermeni Kilisesi'nin 1562'de inşa edildiği Agra'nın yanı sıra Kalküta, Madras ve Mumbai'de Ermeni toplulukları ortaya çıkmıştır ("Embassy of India Yerevan", 2023).

Avrupalıların Hindistan'ı sömürmeye başlamasıyla Hindistan'da Ermeniler açısından yeni bir sayfa açılmış, Avrupalı devletler arasındaki çatışma Ermeni tüccarlar için büyük bir fırsata dönüşmüştür. Portekizli ve Fransız tüccarlarla rekabet etmek için Hindistan'daki Ermeni varlığını artırmak isteyen İngilizler, (Aslanian, 2023) bu amaçla Ermenilere özel ticari ayrıcalıkların yanı sıra ikamet, seyahat, dini alanlarda İngiliz tebaasıyla eşit haklar tanıyan bir anlaşmayı da imzalamıştır. Anlaşma, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (1600 yılında İngiliz devletinin kraliyet tüzüğüyle kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Doğu Hint Adaları'ndaki ticaret tekelini elinde bulundurmıştır) ile Ermeniler adına Londra'da ikamet eden bir Culfalı tüccar arasında 22 Haziran 1688'de Londra'da imzalanmıştır (Anlaşma "The Agreement of the East India Company with the Armenian Nation" başlığını taşımaktaydı. Bkz. Aslanian S. (2015)).

1724'te bir Ermeni mezarlığı üzerine inşa edilen Kalküta'nın Kutsal Nasıra Kilisesi'ndeki en eski mezar taşı ise 1630 tarihlidir (Aslanian, 2023). Hindistan'da ilk Ermeni matbaası Madras'ta (şimdiki Chennai; Madras matbaasında basılan kitaplardan biri de Yeni Cufa'dan Hindistan'a göç eden tüccar ve yazar Şahamir Şahamiryan ile oğlu Hakob Şahamiryan'ın "Snare of Glory" isimli eseridir. Söz konusu kitap, Ermenilere ait ilk anayasa olarak da kabul edilir. Bkz. Hovsepyan, A. (2020)) açılırken, ilk Ermenice dergi olan Azadarar ise 1794-1796 arasında yayımlanmıştır (Aslanian, 2023). Bu dergi aynı zamanda dünyanın herhangi bir yerinde yayınlanan ilk Ermeni dergisi olarak kabul edilmektedir. 1994 yılında derginin kuruluşunun 200. yıldönümü münasebetiyle özel bir Ermeni posta pulu basılmıştır ("Embassy of the Republic of India in Armenia", 2023).

3. Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından Ermenistan-Hindistan İlişkileri (1991-2023)

Ermenistan ile Hindistan arasındaki çok yönlü ilişki 2020'den sonra ciddi bir ivme kazansa da bu yakınlaşmanın tarihsel derinliği Sovyetler Birliği dönemine kadar uzanır. Ermenistan'ın Sovyetler Birliği idaresinde olduğu dönemde resmi temaslar dahil ikili ilişkiler farklı düzeylerde sürdürülmüştür. Örneğin, Eylül 1964'te dönemin Hindistan Cumhurbaşkanı Sarvepalli Radhakrishnan, Haziran 1976 ise Başbakan Indira Gandhi Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (SSC) ziyaret etmiştir (Sarma, 2023). Dolayısıyla ikili ilişkilerin özellikle İkinci Karabağ Savaşı sonrasında neredeyse "stratejik ortaklık" seviyesine ulaşmasında jeopolitik ve konjonktürel birtakım gelişmelerin yanı sıra tarihi birikimin, iki ülke halkları arasındaki bağlantıların göz ardı edilemez bir etkisi olduğu da ifade edilebilir. Bu bağlamda, bugün daha iyi anlaşılacak pek çok olayın tesadüfi değil, uluslararası/bölgesel sistem dinamiklerinin ve ikili ilişkilerin tarihsel mirasının etkisiyle geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda Hindistan'ın Ermenistan'a yönelik yardımlarını tarihsel ve toplumsal unsurlarla birlikte okumak gerekir. 1988 Spitak (Gümrü) depreminde Hindistan, Ermenistan SSC'ye 2,2 milyon dolar nakit, 1,1 milyon dolar yardım malzemesi bağışlamış ve sağlık ekibi göndermiştir. Ayrıca Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından 1994-95'te işgal altındaki Dağlık Karabağ'a iki ilaç sevkiyatı gerçekleştirmiştir. Hindistan, 2000 yazındaki kuraklık sonrasında Şubat 2002'de ise 750 ton buğday ve 250 ton pirinç hediye etmiş, Aralık 2006'da 300 traktör tedarikini içeren 5 milyon dolarlık hibe paketi sunmuştur. Ayrıca teknolojik destek sağlamış ve eğitim kurumlarını tamir ettirmiştir. ("India Ministry of External", 2012).

Ermenistan- Hindistan siyasi ilişkileri ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasında sonra gelişmiştir. Ermenistan'ın 23 Eylül 1991'deki bağımsızlık ilanından üç ay sonra, 26 Aralık 1991'de ülkeyi tanıyan Hindistan, Moskova büyükelçisini eş zamanlı olarak Ermenistan'a da akredite etmiştir ("Embassy of India Yerevan", 2023). Ermenistan ise Yeni Delhi'de Nisan 1994'te fahri konsolosluğunu, Ekim 1999'da ise büyükelçiliğini açmıştır (The Republic of Armenia, İndia, 2024). İki ülke arasında "Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Protokol" 31 Ağustos 1992'de Moskova'da imzalanırken, Hindistan Erivan'daki maslahatgüzar düzeyindeki mukim misyonunu 1 Mart 1999'da açmış, ilk mukim büyükelçi ise Ekim 1999'da Erivan'da göreve başlamıştır ("Embassy of India Yerevan", 2023). 14 Aralık 1995'te ise Yeni Delhi'de "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.

Taraflar arasında ikili iş birlikleri zaman içinde farklı alanlarda tesis edilmiştir. Örneğin 14 Aralık 1995'te Yeni Delhi'de "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasında ticaret, kültür, turizm, eğitim, savunma, bilim ve teknoloji, çifte vergiyi önleme, enstitüler ve düşünce kuruluşları arasındaki akademik iş birliği gibi çeşitli alanları kapsayan çok sayıda anlaşma da

bulunmaktadır. Aralık 1995'te ise "Hindistan-Ermenistan Kültür, Sanat, Eğitim, Turizm, Spor ve Kitle İletişim Araçlarında İş Birliği Anlaşması" imzalanmıştır (India Ministry of External, 2012). Günümüzde Kalküta'daki Ermeni Koleji ve Hayırseverlik Akademisi gibi Ermenilere ait kurumların yanı sıra çok sayıda sivil toplum kuruluşu da ikili ilişkilerin geliştirilmesine katkı sunmaktadır (The Republic of Armenia, India, 2024).

1995, 2003 ve 2017 yıllarında Hindistan'a Ermenistan'dan cumhurbaşkanlığı düzeyinde üç ziyaret yapılmış; son ziyaret ise 2-4 Kasım 2017 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Sarkisyan; Hindistan Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı ile görüşmüştür. Hindistan'dan şimdiye kadarki en yüksek ziyaret ise Ekim 2005'te Başkan Yardımcısı Shekhawat ve Nisan 2017'de Başkan Yardımcısı Hamid Ansari'nin ziyaretleri olmuştur ("Embassy of India Yerevan", 2023). 2009 yılında Hindistan'ın desteğiyle Erivan'da Hint Dili ve Edebiyatı Merkezi kurulurken, 1994 yılında Ermenistan'da Azadarar Gazetesi'nin basımının 200. yıldönümü vesilesiyle özel bir posta pulu basılmıştır. 2014 yılında ise iki ülke Madras'taki Ermeni Sokağı'nın isimlendirilmesinin yıldönümünü ve iki halk arasındaki dostluğun 300. yıldönümünü kutlamışlardır (Çoruk, 2023: 100). Ermenistan Posta Dairesi 2019 yılında Gandhi adına bir pul basmış, 2021'de Erivan'da Gandhi'nin bir heykelinin açılışı yapılmış ve yine 2021 yılında Erivan Devlet Üniversitesi'nde Mahatma Gandhi Merkezi kurulmuştur (Embassy of India in Yerevan, 2025).

2010 yılında iki ülke arasında kültür, eğitim ve bilim alanlarında iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Söz konusu mutabakat zaptı ve kültürel ve eğitim alanlarında imzalanan diğer anlaşmalar günümüzde gelişen ilişkiler açısından oldukça önemlidir (Gupta, 2023). Zira, Hindistan gibi küresel bir ekonomik dev için Ermenistan ile sürdüreceği ekonomik ilişki oldukça küçük rakamları ifade etmektedir. Dolayısıyla ikili ilişkiler 2020 yılına kadar büyük oranda kültürel ve siyasi konular üzerinden gelişmiştir. Özellikle eğitim alanında yapılan anlaşmalarla çok sayıda öğrenci karşılıklı olarak eğitim almakta ve bu durum ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir hızlandırıcı etken olmaktadır.

26 Eylül 2019'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu için New York'ta bulunan Nikol Paşinyan ile Hintli mevkidaşı Narendra Modi bir toplantı yapmış ve ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasi bağları güçlendirmeyi yeniden teyit etmişlerdir (Tashjian, 2020). İki ülke Dışişleri Bakanları 16 Eylül 2021'de Duşanbe'de düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi'nde bir araya gelirken, 13 Ekim 2021'de Hindistan Dışişleri Bakanı Subrahmanyam Jaishankar Ermenistan'ı ziyaret etmiştir. Ziyaretin önemi, Hindistan'dan Ermenistan'a dışişleri bakanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmasıdır. Jaishankar ziyaret kapsamında Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan, Başbakan Paşinyan ve Meclis Başkanı Alen Simonyan ile bir araya gelmiştir. Mirzoyan Hintli gazetecilere verdiği bir

mülakatta, bu ziyaretle siyasi diyalogdan daha sağlam, çok boyutlu iş birliğini içeren daha geniş bir yelpazede yol haritasının hazırlandığını ve o zamandan beri bu yol haritasının uygulanması konusunda somut adımlar atıldığını ifade etmiştir ("Arka News Agency", 2022). 18 Şubat 2022'de ise sanal ortamda Hindistan-Ermenistan Dışişleri Bakanlığı İstişare toplantısı gerçekleşmiştir ("Embassy of India in Yerevan", 2022). İkili ilişkilerde görülen çok yönlü gelişimin bir yansıması olarak 24 Nisan 2021'de Hindistan'ın Erivan Büyükelçisi Kishan Dan Dewal Erivan'dan sözde soykırım anıtını ziyareti ile ilgili yaptığı paylaşımda, ilk kez 1915 Olayları ile ilgili olarak "soykırım" terimini kullanmıştır ("Armen Press", 2021)."

Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan, Hindistan Dışişleri Bakanlığı'nın 2016'dan bu yana düzenlediği ve Hindistan'ın jeopolitik ve jeoekonomik alanındaki en önemli toplantısı olan Raisina Diyalogu'nun 25-27 Nisan 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantısına katılmıştır. Mirzoyan, iki ülkenin de dahil olduğu Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'nun yanı sıra İran'ın öncülüğünde planlanan Basra Körfezi-Karadeniz Uluslararası Ulaşım Koridoru'na Hindistan'ın da katılmasının kargo taşıma rotalarının çeşitlendirilmesine, İran'daki limanların kullanılmasına ve bu rotanın önemli bir geçiş merkezi haline gelmesine olanak sağlayacağını ifade etmiştir (Raisina Dialogue, 2022).

İkili ilişkilerde siyasi ve kültürel düzeyde uzun yıllardır, askeri alanda ise birkaç yıldır kazanılan ivmenin ekonomik hayata sirayet etmediği görülmektedir. Son yıllarda bir miktar büyüme kaydedilmesine rağmen, ikili ticaret ve yatırımların düzeyi potansiyelin altında kabul edilmektedir. İkili ticaret 2017-18'de 33,91 milyon ABD dolarından 2021-22'de 162,32 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Hindistan-Ermenistan Ortak İş Konseyi ikili ticaret ve yatırımı teşvik etmek amacıyla 2019 yılında kurulmuştur. Hindistan özellikle gıda ve son yıllarda oldukça gelişim kaydettiği sağlık sektöründe Ermenistan piyasasında ciddi manada nüfuz sağlamış durumdadır. Son yıllarda ticaret hacminin artırılmasına yönelik bazı önemli girişimler başlatılmıştır. Ermenistan'ın üyesi olduğu Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ile Hindistan arasında serbest ticaret anlaşması müzakereleri devam etmektedir. Görüşmelerin olumlu sonuçlanması ile AEB'nin bir parçası olan Ermenistan ile Hindistan arasındaki ticarete dikkate değer bir artışın ortaya çıkacağı beklenmektedir (Gupta, 2023). 2024 yılında Ermenistan'ın Hindistan'dan ithal ettiği başlıca ürünler; et, çay, pirinç, değerli taşlar, ilaçlar, tekstil ürünleri, mücevher, endüstriyel ürünler, plastik ve linolyum ürünleri, elektronik cihazlar iken Hindistan'a ihraç ettiği ürünler arasında değerli ve yarı değerli taşlar, bakır ve bakır ürünleri, alüminyum ve alüminyum ürünleri, kimya sanayi ürünleri, demir dışı metaller, metalik fırçalar, ham kauçuk ilk sıralarda yer almaktadır. 2024 yılında Ermenistan Hindistan'a 36 milyon dolar ihracat yaparken, 233 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, 2025).

İkili ilişkilerin gelişmesinde sivil toplum örgütlerinin (STK) de büyük etkisi vardır. Son yıllarda özellikle Ermenistan menşeli Hint-Ermeni Dostluk Grubu oldukça etkilidir ve her iki ülkede de birçok kültürel etkinliğin gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir (Sarma, 2023). İkili ilişkilerin gelişimine paralel olarak Ermenistan'daki Hindistan vatandaşlarının sayısı da giderek artmaktadır. Daha önce büyük oranda eğitim amacıyla Ermenistan'a gelen Hindistan vatandaşları 2017 yılında Ermenistan'ın vize rejimini serbestleştirmesinin ardından, bilişim ve tıp sektöründeki yeni iş fırsatları bulmak amacıyla Ermenistan'a gelmeye başlamışlardır (Tashjian, 2021).

3. İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Ermenistan'ın Askeri/Güvenlik Politikalarındaki Değişimin Hindistan ile Askeri İlişkilerine Yansımaları

İkinci Karabağ Savaşı, 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın sınır hattı boyunca Azerbaycan topraklarına saldırmasıyla başlamıştır. Ermenistan'ın saldırılarına Azerbaycan çok yönlü ve etkili bir şekilde karşılık vermiş ve böylece 44 gün sürecek İkinci Karabağ Savaşı başlamıştır. 44 Günlük Savaş, 10 Kasım 2020'de Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan "Üçlü Bildiri" ile sona ermiştir.

Ermenistan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda sahada yaşadığı büyük hezimet Ermenistan iç siyasetinde ciddi krize neden olmuştur. Bu süreçte Ermeni kamuoyunun eleştirdiği konuların başında her yıl bütçeden önemli bir pay almasına rağmen Ermeni ordusunun gerek silah gücü gerekse taktiksel açılarından yaşadığı sorunlardır. Uzun yıllar askeri konuları önceleyen ve "Karabağ Klanı" olarak nitelendirilen Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan tarafından yönetilen Ermenistan, zayıf ekonomisine rağmen her yıl kaynaklarının önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırmıştır. Buna rağmen sahada yaşanan büyük yıkım Ermenistan'da halkın ordunun yenilmezliğine olan inancını tamamen sarsmıştır. Bu durum savaştan sonra gerek teçhizat gerekse doktrin bakımından ordunun modernize edilmesi taleplerini daha baskın bir şekilde gündeme getirmiştir. Zaten iktidardaki Paşinyan hükümetinin Rusya'ya mesafeli durma yönündeki politikası da 2020'den sonra askeri alanda farklı aktörlerle iş birliği yapılmasının önünü açmıştır.

Paşinyan savaş sırasında ve sonrasında yaptığı açıklamalarında, Ermenistan'ın askeri alandaki stratejisinde ciddi değişikliklere gidileceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Savaştan hemen sonra, 9 Aralık 2020'de verdiği bir demeçte Rus yapımı elektronik harp sistemlerinin çalışmadığını ifade eden Paşinyan, ("Defense Mirror", 2020) 2 Şubat 2024'te yaptığı başka bir açıklamada ise askeri ve savunma ihtiyaçları konusunda artık Rusya'ya güvenemeyeceklerini, bu alanlarda ABD ve Fransa ile daha yakın ilişkiler kurulması gerektiğini söylemiştir. Ermenistan başbakanı ayrıca önceden savunma ilişkilerinin yüzde 95 ile 97'sinin Rusya Federasyonu ile olduğunu, bu durumun hem nesnel hem de özel nedenlerden dolayı artık mümkün olamayacağını, Ermenistan'ın ABD, Fransa, Hindistan ve Gürcistan ile güvenlik ilişkileri kurması gerektiğini dile getirmiştir ("VOA Türkçe", 2024).

Ermenistan-Rusya askeri ilişkisi ile ilgili yapılan birçok yorum Rus savunma teçhizatının Türk silahlarına, özellikle de Bayraktar TB2 insansız hava araçlarına rakip olmadığı yönündedir (Bhaduri, 2022). Bazı Ermeni uzmanlar ise 2008'deki Rusya-Gürcistan Savaşı'nın ardından Moskova'nın ordusunu modern silahlarla donatma kararı aldığını, eski silah ve mühimmatların ise aralarında Ermenistan'ın da bulunduğu ülkelere ihraç edildiğini ifade etmişlerdir ("Jam News", 2022a).

Paşinyan, Ermenistan devlet televizyonuna 1 Ekim 2022'de verdiği röportajda üstü kapalı olarak Rusya'yı eleştirmiş, "yüz milyonlarca doların ödendiği ancak müttefik ülkeler de dahil olmak üzere Ermenistan'a silah tedarikine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumların olduğunu" söylemiştir ("Jam News", 2022b). Ermeni askeri uzman Van Hambarzumyan ise Çin, Hindistan, Sırbistan ve bir dereceye kadar Yunanistan'dan modern silahlar alabileceğini, tüm Batılı ülkelerden silah tedarik etme düşüncesinin gerçekçi olmadığını ifade etmiştir. Silah satın alırken mali sorunları çözdükten sonra en zor olan şeyin siyasi sorunları çözmek olduğunu söyleyen Hambarzumyan'a göre bazı NATO ülkelerinin özellikle de Türkiye faktörü nedeniyle Ermenistan ile askeri anlaşmalardan kaçınabileceklerini, Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini bozmaktan çekinmeyen ülkelerin ancak Ermenistan'a silah satabileceklerini ifade etmiştir ("Jam News", 2022a).

Savaştan sonra Ermenistan, Hindistan ile askeri yakınlaşma sağlayarak hem daha ucuz ve etkili Hint silahlarını almayı hem de bu sayede Rus silahlarına karşı iyi bir seçenek oluşturarak Rusya'nın askeri nüfuzunu sınırlandırmayı hedeflemiştir. Hindistan ise Ermenistan'ı hem potansiyel bir pazar hem de yeni silahlarını deneyebileceği muhtemel bir çatışma alanı olarak görmektedir (Babaoğlu, 2023). Gerçekten de Ermenistan'ın satın aldığı bazı Hindistan menşeli silahların daha yeni üretilmiş olduğu, aralarında test aşamasından henüz geçmiş olan silahların olduğu bilinmektedir.

Hindistan'da yapılan bazı analizlerde, Erivan-Yeni Delhi ilişkilerinde İkinci Karabağ Savaşı sırasında düşüş yaşadığı, savaş sırasında Hindistan'ın siyasi destek verme veya cepheye savunma/stratejik yardım sağlama konusundaki isteksizliği nedeniyle Ermenistan'ın ihanete uğradığı iddia edilmektedir (Sarma, 2023). Özellikle Azerbaycan'ın Bağlantısızlar Hareketi'ne üyesi olması ve bütün üyelerin desteğiyle savaş sırasında da devam edecek şekilde iki dönem üst üste bu hareketin başkanlığını sürdürmesi Hindistan'ın Azerbaycan'a karşı daha agresif bir politika izlemesini engellendiği yönünde yorumlar da yapılmaktadır.

2020'den sonra Ermenistan'ın özellikle Fransa ve Hindistan ile çok sayıda askeri anlaşma yaptığı ve bu ülkelerden büyük miktarda askeri teçhizat ve mühimmat tedarik ettiği görülmektedir. Ermenistan'ın bahsi geçen iki ülkenin desteğiyle sürekli olarak silahlanmasına tepki gösteren Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Fransa ve

Hindistan'ın Ermenistan'ı silahlandırmasının bölgede yeni bir savaşı tetikleyebileceğini ifade etmiştir ("Financial Post", 2023). Zira Ermenistan'ın aldığı silahlar arasında son derece stratejik silahlar da bulunmaktadır. Örneğin 22 Ekim 2023'te Fransa'yı ziyaret eden Ermenistan Savunma Bakanı Suren Papikyan, Thales Grubu ile üç adet GM (Grand Master) 200 radar ünitesi tedarik edilmesine ilişkin bir sözleşmeye imza atmıştır. Ziyarete ayrıca ilerleyen dönemlerde Mistral kısa menzilli karadan havaya füzelerin de tedarik edilmesine yönelik niyet mektubu imzalanmıştır ("Hetq", 2023). Aralık 2023'te basına yansıyan haberlerde ise Ermenistan'ın Fransa'dan 50 adet Bastion zırhlı personel taşıyıcı aldığı, bunların yirmi dört adedinin Gürcistan'ın Poti limanı üzerinden Ermenistan'a ulaştığı yazmaktadır ("The Armenian Report", 2023).

13 Aralık 2016'da Ermenistan Millî Güvenlik Konseyi Sekreteri Yuri Khachaturov ve Hindistan'ın Erivan Büyükelçisi Sangvan Yogeshwar'ın yaptığı görüşmede, iki ülke arasında ticari, ekonomik ve güvenlik alanlarında ilişkileri geliştirmek konusunda irade beyanında bulunmuşlardır. Görüşmenin Kasım 2016'da Pakistan ile Azerbaycan arasında askeri-teknik iş birliğinin geliştirilmesine yönelik anlaşmaların yapılmasının ardından gerçekleşmiş olması oldukça dikkat çekicidir (Razm Info, 2016). Şubat 2020'de imzalanan anlaşmayla ise Ermenistan dört Swathi silah tespit radarı almıştır (Sarma, 2023). Top mermilerini, havan toplarını ve roketleri takip etmek, rakip fırlatıcıları ve konumlarının tam yerini belirlemek için kullanılan bu radarların (Pubby, 2022a) ilk parti teslimatı 22 Ocak 2021'de yapılırken, Ekim 2022'de füze, roket ve mühimmat ihracatına ilişkin yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Buna ek olarak Kasım 2022'de Kalyani Strategic Systems adlı şirket ile topçu silahları tedarik etmek üzere 155 milyon ABD doları tutarında bir sözleşme imzalanmıştır. Bu ziyaretler neticesinde Ermenistan'ın Hindistan'dan 41 milyon dolar değerinde insansız hava aracı satın alacağı açıklanmıştır (Çoruk, 2023: 102). Eylül 2022'de imzalanan bir diğer anlaşma ile yaklaşık olarak 250 milyon dolarlık askeri teçhizat alımı yapılmıştır. Anlaşma ile Ermenistan Pinaka çok namlulu roketatar sistemlerinin ilk uluslararası müşterisi olmuştur (Bhan, 2022). Bu anlaşma ile Pinaka dışında tanksavar gibi stratejik silahlar da Ermenistan'a satılmıştır. Pinaka roketatar sistemi, Temmuz 2023'te İran üzerinden Ermenistan'a teslim edilmiştir (Çoruk, 2023: 102). Tamamen Hindistan'ın yerli üretimi olan Pinaka çok namlulu roketatar sistemi, Hindistan Savunma Bakanlığı'nın yetkisi altında Savunma Araştırma ve Geliştirme Örgütü tarafından tasarlanmıştır (Sarma, 2023). Hintli özel sektör firmaları tarafından üretilen ve Hint ordusuna hizmet veren bir Pinaka bataryası altı fırlatıcı, yükleme sistemi, radar, ağ tabanlı sistemlere bağlantılar ve bir komuta merkezinden oluşmakta ve 44 saniyede 12 roketten oluşan bir salvo ateşleyebilen tek bir batarya, bir kilometrekarelik bir bölgeyi etkisiz hale getirebilmektedir (Bhan, 2022). Pinaka gibi çok stratejik bir silah sisteminin ilk olarak Ermenistan'a satılması, iki ülke arasında askeri iş birliğinin geldiği noktaya işaret etmektedir. İki ülkenin

yakın dönemde yaptığı askeri iş birliğinin yaklaşık olarak 400 milyon dolara ulaştığı tahmin edilmektedir (Valiev, 2023).

İki ülke arasında artan askeri ilişkilere paralel olarak resmi temaslarda da artış gözlemlenmektedir. Ağustos 2023'te Ermenistan Savunma Bakanı Suren Papikyan, Hindistan ile savunma iş birliğini genişletmek amacıyla düzenlenen DefExpo'da Hintli mevkidaşı Rajnath Singh ile bir araya gelmiştir. Şubat 2023'de ise Ermenistan Savunma Bakan Yardımcısı Karen Brutyan liderliğindeki bir heyet Hindistan'ı ziyaret ederek Hindistan Savunma Bakanı Shri Rajnath Singh ile görüşmüştür. Bu ziyaretin ardından 2-4 Mart 2023 tarihlerinde Ermenistan Genelkurmay Başkanı Eduard Asryan, Hindistan Genelkurmay Başkanı General Anil Chauhan ile görüşmek amacıyla Hindistan'a gitmiştir (Babaoğlu, 2023).

Kasım 2023'te Hintli Bharat Forge şirketinin Ermenistan'a MARG 155 mm obüsleri tedarik edeceği duyurulmuştur. Bu yeni satın alma ile 2020'den itibaren Ermenistan Hindistan'dan; MAGG 155 obüslerinin yanı sıra Akash karadan havaya füze sistemi, 155 mm çekili ATAGS obüsleri, Zen Anti-Drone Sistemleri, 30 mm ve 40 mm el bombaları, Pinaka çok namlulu roketatarlar, tanksavar mühimmatları gibi stratejik silahlar satın almıştır ("FE News Desk", 2023). Ermenistan aynı dönemde karadan havaya füze sistemlerinin yanı sıra insansız hava araçları, insansız hava araçları önleme sistemleri ve gezici mühimmat tedariki dâhil olmak üzere daha fazla savunma anlaşması yapmak istediğini de bildirmiştir (Babaoğlu, 2023). Silah anlaşmalarının yanı sıra iki ülke askeri eğitim, istihbarat paylaşımı, keşif faaliyetleri gibi alanlarda da iş birliği yapmaktadır (Sarma, 2023). Ayrıca iki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki iş birliğini ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla ortak askeri tatbikatların da düzenlenebileceği düşünülmektedir (Gupta, 2023).

Ermenistan'ın son yıllarda Hindistan'dan yüklü miktarda silah alması Azerbaycan'ın tepkisine neden olmuş, bu durumun Ermenistan'ın saldırgan tutumunu körükleyeceği farklı tonlarda dile getirilmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 19 Mayıs 2023'te Hindistan'ın yeni Bakü Büyükelçisi Sridharan Madhusudhanan'ın itimatnamesini kabulünde Ermenistan'ın silahlanmasının bölgenin güvenliği açısından yeni tehditlere yol açabileceğini ifade etmiştir ("İlham Aliyev", 2023). Aliyev başka bir açıklamasında ise Ermenistan'ın İran aracılığıyla Hindistan'dan silah satın aldığını ve bunun yeni çatışmalara neden olabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hikmet Hacıyev, Büyükelçi Madhusudhanan ile yaptığı bir görüşmede Hindistan'ın silah satışlarını gözden geçirmesi çağrısında bulunmuş ve Ermenistan'ın silahlanmasının bölgesel barışa zarar verdiğini dile getirmiştir. Hacıyev ayrıca, Azerbaycan ile Ermenistan arasında barış antlaşması imzalanacağı bir dönemde Erivan'a yapılan askeri sevkiyatın ciddi endişe yaratacağını ve Güney Kafkasya'da sürdürülebilir barış ve güvenliğin

tesisinin önünde engel oluşturduğunu da büyükelçiye iletmiştir (“TRT Haber”, 2023).

Tüm bunlara ek olarak Azerbaycan ve Hindistan Bağlantısızlar Hareketi üyesidir. Hindistan’ın, uluslararası hukuka aykırı olarak yaklaşık olarak 30 yıl Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan’a destek vermesi üyesi olduğu Bağlantısızlar Hareketi’nin ilkeleriyle de bütünüyle çelişmektedir. Dahası Bandung Konferansı ruhunun ortaya çıkardığı Bağlantısızlar Hareketi’ni ortaya çıkaran en önemli aktörün Hindistan’ın Bağımsızlık Hareketi öncüsü Jawaharlal Nehru olduğu da unutulmamalıdır (Valiev, 2023).

4. Ermenistan-Hindistan İlişkilerinin Gelişmesinde Önemli Bir Aktör Olarak Pakistan

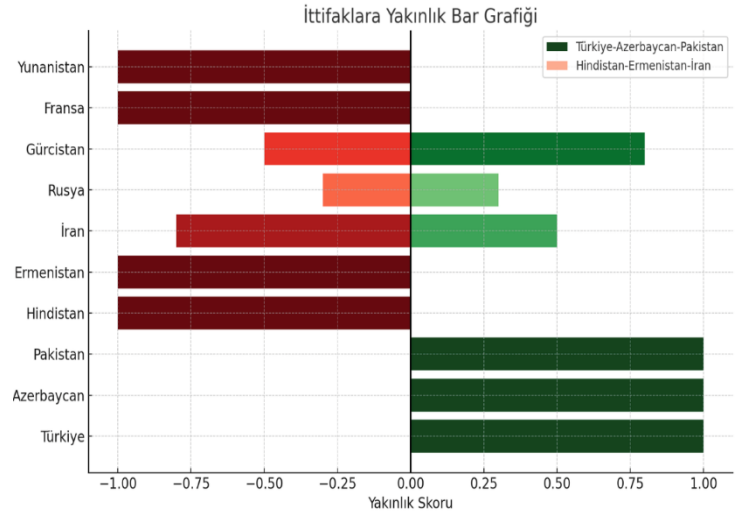
Türkiye-Azerbaycan-Pakistan arasındaki dostluk temelli ilişkiler, Ermenistan ile Hindistan arasındaki yakınlaşmanın ana etmenlerindedir. Konuyla ilgili Ermenistan ve Hindistan’daki akademik ve yazılı basın incelendiğinde bu durum açıkça görülebilir. Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye’den dolayı, Hindistan ise Pakistan’dan dolayı karşı bir ittifaka sıcak bakmaktadır. Böylece Türkiye-Azerbaycan-Pakistan bir tarafta, Hindistan-Ermenistan-İran ise diğer tarafta olacak şekilde gün geçtikçe daha belirginleşmeye başlayan bir gruplaşma ortaya çıkmıştır. Güney Kafkasya’daki güç mücadelesi bağlamında, ilerleyen süreçte Rusya ve Gürcistan’ın hangi ittifaka yakın olacağı da büyük önem arz etmektedir. İran ve Hindistan ile ilişkileri oldukça iyi düzeyde olan Rusya’nın Ermenistan ile ilişkisi, Paşinyan’ın 2018’de iktidara gelişiyle oldukça çatışmalı bir sürece girmiştir.

Pakistan’ın bağımsızlığını ilan ettiği 14 Ağustos 1947 tarihinden itibaren Türkiye’nin Pakistan’la ilişkileri, yakın dostluk ve kardeşlik anlayışı temelinde şekillenmiştir. Özellikle bağımsız Pakistan devletini kuracak olan alt kıta Müslümanlarının Türk Kurtuluş Savaşı’na verdiği destek, Türkiye’nin Pakistan’a olan yaklaşımını etkileyen en önemli manevi unsurların başında gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye’nin bağımsızlık mücadelesi ve modern bir devlet kurma başarısı da Pakistan halkı için esin kaynağı olmuştur (“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı”, 2025). Bu tarihsel birikimin etkisiyle Türkiye-Pakistan ilişkileri çok yönlü olarak her geçen gün gelişmiştir. Buna karşın Türkiye’nin Keşmir sorununda Pakistan’a olan desteğini açıkça ilan etmesi, Hindistan’ın Türkiye’ye bakışımı olumsuz manada etkilemektedir.

Azerbaycan ve Pakistan dostluğunun gelişmesine Türkiye büyük katkı sunmuştur. Pakistan, Türkiye’den sonra Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyan ikinci ülkedir. Azerbaycan’ı 12 Aralık 1991’de tanıyan Pakistan, Karabağ sorununda Azerbaycan’a olan desteğini her zaman açıkça dile getirmiş, hatta işgal sona erene kadar mütecaviz ülke Ermenistan’ı tanımayacağı resmen bildirmiştir. Bu haliyle Pakistan, Ermenistan’ı resmen tanımayan dünyadaki tek ülkedir. 9 Nisan 1996’da dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in Pakistan’ı ziyareti

sırasında iki ülkenin birbirlerini Karabağ ve Keşmir sorunlarında karşılıklı olarak destekleyecekleri yönünde bir karar alınmıştır. 2002 yılında ise Azerbaycan ve Pakistan arasında Savunma ve Askeri alanda iş birliği sözleşmesi imzalanmıştır (“Heydar Aliyev Heritage International Online Library”, 2010).

Türkiye gibi Azerbaycan da Keşmir sorununda Pakistan’a olan desteğini sık sık dile getirmiştir (“Vesti.az”, 2016). Pakistan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi ise 1 Şubat 2012’de Azerbaycan topraklarının işgalini ve Hocalı soykırımını kınayan bir kararı onaylamıştır. Söz konusu kararda, Azerbaycan’ın uluslararası kabul görmüş sınırları dahilindeki egemenliği yeniden teyit edilmiş ve Ermeni güçlerinin işgal altındaki Azerbaycan topraklarından koşulsuz olarak çekilmesine ilişkin dört BM Güvenlik Konseyi kararının uygulanması talep edilmiştir (Rajabova, 2015). Buna karşın 2016 yılında Pakistan’ın Ermenistan’ın da üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Parlamenter Meclisi’ne gözlemci üye başvurusu Erivan tarafından Karabağ sorununda Azerbaycan yanlısı tutumu nedeniyle veto edilmiştir (Kucera, 2016). Benzer şekilde Pakistan’ın AEB ile yapmak istediği serbest ticaret anlaşması da Ermenistan engeline takılmıştır (Abrahamyan, 2016). Ermenistan, Keşmir sorununda Hindistan’ı desteklerken, Hindistan da Karabağ sorununda Ermenistan’ın yanında olmuştur. Nitekim Paşinyan 28 Eylül 2019’da Hindistan televizyonuna yaptığı bir açıklamada, Keşmir sorununda Hindistan’ın konumunu tamamen savunduklarını ifade etmiştir (News.am, 2019).

Grafik 1: Hindistan-Pakistan çatışmasında mevcut ve muhtemel ittifaklar.

Grafik, ülkelerin ittifak bloklarına göre jeopolitik yakınlık düzeylerini görsel olarak ortaya koymaktadır. Rusya’nın temel aktör olduğu Güney Kafkasya’da Ukrayna Savaşı nedeniyle nüfuzu azalmış ve bu durum bölgenin jeopolitik ve güvenlik denklemlerinde büyük değişikliklere neden olmuştur. Paşinyan bütün gücünü Ukrayna Savaşı’na yönlendiren Moskova’nın Güney Kafkasya’da oluşturduğu güç boşluğunu Moskova’dan uzaklaşmak için bir fırsat olarak görmektedir. Zira post-Sovyet coğrafyada Batılı

ülkelerle yakınlaşmak isteyen Moldova, Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkelerin yaşadıkları baskılar, aynı deneyimleri yaşamak istemeyen Ermenistan'ın yakın zamana kadar Batı ile ilişkilerini Rusya'yı "kızdırmayacak" bir seviyede tutmasına neden olmuştur. Ancak 44 Günlük Savaş'ta Ermenistan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü, dolayısıyla Rusya'yı sahaya çekmeye yönelik hamlelerinin karşılık bulmaması ve Rusya'nın bölgede azalan nüfuzu Ermenistan'ın askeri alanlarda farklı aktörlerle ilişki kurmasının önünü açmıştır.

Türkiye-Azerbaycan-Pakistan arasındaki artan askeri yakınlaşmanın bir göstergesi olarak 11-22 Eylül 2021 tarihleri arasında üç ülkenin Özel Kuvvetleri'nin katıldığı "Üç Kardeş 2021 Tatbikatı" Bakü'de düzenlenmiştir. Tatbikat beklendiği üzere Ermenistan ve Hindistan tarafından tepkiyle karşılanmış ve kendilerine yönelik bir gövde gösterisi olarak nitelendirilmiştir (Tashjian, 2022). Bu tatbikat gerek Hindistan gerekse Ermenistan basınında geniş yer bulmuş ve Yeni Delhi ile Erivan arasında askeri alanda daha fazla yakınlaşılması gerektiğine yönelik yorumlar yapılmıştır. Sarma (2023)'ya göre Hindistan'ın Ermenistan'ı destekleme konusundaki artan kararlılığı, Pakistan'ın Azerbaycan ile gelişen siyasi ve askeri ilişkileri bağlamında daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca Hint basınının Türkiye-Azerbaycan-Pakistan ilişkilerine yönelik yaptığı haberlerde "3 kardeş" vurgusu yapılmakta, Pakistan'dan dolayı bu ittifakın Hindistan'a yönelik bir tehdit olduğu yorumlarına yer verilmektedir (Pubby, 2022b). Bu çerçevede Türkiye-Pakistan ittifakının özellikle askeri alanda güçlendirilmesinin endişe verici olduğu, özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Hindistan'a karşı kolektif bir tepki oluşmasına neden olabileceği, bunun Keşmir sorununda Hindistan açısından olumsuz bir etkiye neden olabileceği, Pakistan'ın Çin'i Hindistan için kesinlikle iyiye işaret etmeyecek bir denklemin içine sokacağı değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Samanta, 2022).

Bazı Ermeni yazarlar ise Hindistan ile yakınlaşmak için Yeni Delhi'nin dikkate alacağı konular üzerinden bir politika izlenmesini tavsiye etmektedirler. Örneğin hem Pakistan hem de İran açısından büyük bir sorun olan Belucistan konusunda İslamabad'ın aleyhinde çalışılarak Belucuların desteklenmesi, özellikle de Beluc diasporasının yoğunlaştığı Birleşik Krallık ve diğer yerlerde Ermeni örgütleri ile Beluc diasporası arasında iletişim kurulması önerilmektedir. Ancak Belucistan konusunun diğer muhatabı olan İran ile bir diplomatik kriz yaşanmaması için Ermenistan'ın vereceği siyasi desteğin yalnızca Pakistan'daki Belucularla sınırlı olması gerektiği savunulmaktadır (Tashjian, 2020). Hintli uzman Bhaduri (2022) ise Hindistan ve Ermenistan'ın ortak üretim, yatırım ve ticari alanlarında stratejik bir ortaklık kurabileceğini ifade ederek savunma alanında ilişkilerin geliştirilmesi ve hatta Hindistan'ın Ermenistan'da üsler kurması gerektiğini ifade etmektedir. Adı geçen uzman analizinin devamında, Ermenistan'daki herhangi bir Hint üssünün, Ermenistan'a bir alternatif sunsa ve Çin'in genişleyen ayak izini önleyecek bir unsur olsa bile, bölgenin baskın aktörü

Rusya'yı rahatsız etmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yukarıda ele alınan tüm unsurların yanı sıra Hindistan'ın son yıllarda Ermenistan'a ve dolayısıyla Güney Kafkasya'ya olan yakın ilgisi Türkiye-Azerbaycan-Pakistan ittifakına bir tepki olduğu kadar özellikle Narendra Modi'nin iktidara gelmesiyle Hindistan dış politikasının daha proaktif, çok yönlü ve çok aktörlü bir yapıya evrilmesi ile de yakından ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Yeni Delhi'nin küresel bir aktör olma anlayışıyla Güney Asya'nın ötesindeki jeostratejik ve ekonomik hedefleri barındıran "Genişletilmiş Komşuluk Politikası" ("Genişletilmiş Komşuluk Politikası" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kumar, Y. (2016)) Modi'nin belirgin bir şekilde uygulanmaya çalıştığı çok yönlü dış politika anlayışının yansımalarıdır. Bu bakımdan bu dış politika konsepti, yanı başında kendisinden daha gelişmiş bir ekonomi ve askeri güce sahip olan Çin ile rekabet etmekte zorlanan Hindistan'ın farklı coğrafyalarda nüfuzunu geliştirmeye yönelik hedefleriyle de ilgilidir. Dolayısıyla Yeni Delhi'nin Güney Kafkasya politikasını daha geniş bir çerçevede ele almak, özellikle Çin'in denkleme dahil olduğu daha küresel bir bakış açısıyla değerlendirmek de gerekir.

Hindistan basınında yer alan haberlerde Türkiye-Azerbaycan-Pakistan ortaklığının Hindistan'a yönelik bir ittifak olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu meyanda Ermenistan yanlısı tutum sergileyen Hindistan basını Ermenistan'ın 30 yıllık işgalinin görmezden gelirken, İkinci Karabağ Savaşı'nın Türkiye'nin Pantürkist politikaları nedeniyle çıktığı yönünde zorlama, komplocu gerçek dışı iddialara yer vermektedir (Bhan, 2022). Benzer şekilde Türkiye-Azerbaycan arasındaki yakınlığı Hindistan güvenliğini tehdit eden bir durum olarak ele alan, Zengezur Koridoru'nun açılmasının Türkiye'nin Pantürkist politikalarının bir yansıması olduğunu iddia eden yorumlar da Hindistan basınında yer almaktadır. Pakistan'ın da denkleme dahil edilmesiyle yapılan söz konusu zorlama yorumlarından biri de Hint-Ermeni ilişkilerinin geliştirilmesine önemli katkı sağlayan Hint-Ermeni Dostluk Grubu'nun başkanı Rananjay Anand'a aittir. Zengezur Koridoru'nu Hindistan'ın güvenliği için tehdit olarak gören Anand bir açıklamasında, "Ermenistan'da bir Hint askeri/hava üssünün kurulmasının zamanı geldi" ifadelerini kullanmıştır ("Ermeni Haber Ajansı, 2023).

Son olarak, Ermenistan-Hindistan askeri iş birliğinin çok boyutlu dinamiklerini etkileyen bölgesel aktörler olan İran ve Rusya'nın rollerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Öncelikle İran, Ermenistan'ın Hindistan'dan temin ettiği askeri malzemelerin ulaşımında en önemli güzergâhtır. Örneğin, Hindistan'ın, İran üzerinden Ermenistan'a gönderdiği askeri malzemelere ait görüntüler Temmuz 2023'te basına yansımıştır. Askeri malzeme taşıyan konvoyun, Hazar Denizi'nin doğu kıyısından İran'ın Bandar Abbas limanına, oradan da Nurduz sınır kapısından Ermenistan'a ilerlediği görülmüştür (Gupta, 2023). Ermenistan'a taşınan askeri teçhizatın görüntülerinin yayınlanmasından bir hafta önce Ermenistan Savunma

Bakanı Suren Papikyan'ın Hindistan'ın Erivan Büyükelçisi Nilakshi Saha Sinha ile bir araya gelmesi de dikkat çekicidir (Babaoğlu, 2023).

İran'ın, Hindistan ile Ermenistan arasında önemli bir bağlantı noktası olması İran'ı Ermenistan-Hindistan ilişkilerinin geliştirilmesinde kilit aktörlerden biri haline getirmektedir. 2023 yılında İran, Ermenistan ve Hindistan'dan yetkililerin katılımıyla üç ülke arasında iş birliğinin geliştirilmesinin yanı sıra ulaşım ve ticaretle ilgili zorlukların aşılması gibi konuların ele alındığı üçlü bir diyalog toplantısı Erivan'da gerçekleştirilmiştir (Gupta, 2023). Daha önce de Hindistan-İran arasındaki ulaşım koridorlarının geliştirilmesine yönelik toplantılara Ermenistan dahil edilmişti. Örneğin 20 Nisan 2002'te Erivan'da Hindistan, Ermenistan ve İran'ın katılımıyla üçlü bir istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda özellikle Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru üzerinde durulmuştur (Sarma, 2023). 2021'in başlarında ise İran'ın Çabahar Limanı ile ilgili düzenlenen bir sanal konferansa Ermenistan da dahil edilmiştir (Bhaduri, 2022).

Bölgesel ve küresel rekabet dinamiklerinin yanı sıra, Hindistan'ın Ermenistan ile yakın dönemde yoğunlaşan askeri iş birliğini, savunma sanayii ihracat kapasitesinin genişletilmesi stratejisi bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Ermenistan'ın askeri teçhizatının neredeyse tamamını tedarik ettiği Rusya'nın Ukrayna ile savaşta olması Hindistan açısından önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Bölgesel ve küresel ölçekte önemli bir silah tedarikçisi olan Rusya'nın bu bölgedeki etkisinin azaltılmasıyla birlikte Hindistan, post-Sovyet coğrafyada askeri-endüstriyel ürünlerini pazarlayarak Rusya'dan sonra ikinci büyük silah tedarikçisi olmayı hedeflemektedir (Gupta, 2023). Buna karşın 2018'de Paşinyan'ın iktidara gelmesiyle Ermenistan'da daha görünür hale gelen Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmaya yönelik politika, 2020'den sonra gerek resmi gerekse kamuoyu nezdinde daha açık ve somut bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nda Moskova'dan beklenen desteğin alınmamasının etkisiyle artan Rusya karşıtlığı, askeri alanda Moskova'dan bağımsız bir strateji izlenilmesi yönünde de güçlü bir iradenin ortaya koyulmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte uzun süredir ürettiği yeni silah sistemleri için pazar arayışında olan Hindistan, aynı pazarda Çin'in teknolojik hegemonyası karşısında alternatif alıcılar bulma çabasıdadır. Bu bağlamda Yeni Delhi yönetimi, Ukrayna savaşının başlamasıyla Güney Kafkasya'da ortaya çıkan stratejik boşluktan yararlanmayı amaçlamaktadır (Gupta, 2023). Bu gelişmeler, askeri malzeme tedarikinde farklı kaynak ülkelerle iş birliği yapılmasını gündeme getirmiş, Ermenistan açısından akla gelen ilk ülkeler ise Fransa ve Hindistan olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Ermenistan-Hindistan ilişkileri, taraflar arasındaki tarihi bağlar, Hindistan'daki Ermeni diasporasının etkisi ve STK'ların çalışmalarıyla 2020 yılına gelindiğinde siyasi, kültürel ve eğitim alanlarında belli bir mesafe kaydetmiştir.

Özellikle Türkiye-Azerbaycan-Pakistan arasında giderek artan çok yönlü ilişki, Ermenistan-Hindistan arasında daha stratejik alanlarda yakınlaşma sağlanması gerektiğine yönelik yorum ve taleplerin artmasına neden olmuştur. Erivan-Yeni Delhi ilişkilerini ele alan hemen hemen her yayında Ankara-Bakü-İslamabad dostluğuna vurgu yapılması da buna işaret etmektedir.

Bu manada, Türkiye-Azerbaycan-Pakistan bir tarafta, Hindistan-Ermenistan-İran ise diğer tarafta olacak şekilde gün geçtikçe daha belirginleşmeye başlayan bir gruplaşma ortaya çıkmıştır. Güney Kafkasya'daki güç mücadelesi bağlamında, ilerleyen süreçte Rusya ve Gürcistan'ın hangi ittifaka yakın olacağı da büyük önem arz etmektedir. Türkiye ve Azerbaycan ile yakın ilişkisi olan Gürcistan'ın birinci ittifaka yakın olması beklenebilir. Ancak İkinci Karabağ Savaşı sonrası Güney Kafkasya'da değişen konjonktür ve özellikle Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla ulaşım yollarındaki kritik rolünü kaybedeceğini düşünen Tiflis'in şartlara göre iki gruba da yakın olması da beklenebilir. Diğer taraftan İran ve Hindistan ile ilişkileri oldukça iyi düzeyde olan Rusya'nın Ermenistan ile ilişkisi, Paşinyan'ın 2018'de iktidara gelişiyle oldukça çatışmalı bir sürece girmiştir. Ancak Rusya'nın, İran ve Hindistan ile yakın diyalogu, Ermenistan ve Rusya'yı bu ittifakta bir araya getirebilir veya Rusya konjonktürel olarak her iki gruba da ilişkisini belli düzeylerde sürdürebilir.

Ermenistan-Hindistan askeri ilişkilerinin İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra artması hem Ermenistan'ın iç siyaseti hem de bölgesel ve küresel gelişmelerle yakından ilişkilidir. Uzun yıllar Moskova ile sıkı bağları olan Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan tarafından yönetilen Ermenistan, Batı ile de özellikle siyasi ve ekonomik diyalogunu hep yakın tutmaya çalışmıştır (Ermenistan'ın Paşinyan dönemine kadar uygulamaya çalıştığı Batı ile Rusya arasındaki denge politikası "Tamamlayıcı Politika" olarak nitelendirilmektedir. Buna göre ülke güvenliği Rusya tarafından sağlanırken, ekonomik anlamda Avrupa ile yakınlaşmaya çalışılmıştır. Tamamlayıcı politika ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kodaman, T., Özdaşlı, E. ve Gonca, İ.B. (2020)). Bu süreçte Batı ile askeri ve stratejik alanlardaki ilişkilerini Rusya'nın tepkisini çekmeyecek bir seviyede tutan Erivan, gerek teçhizat gerekse askeri doktrin açısından büyük oranda Moskova'ya bağımlı kalmıştır. Bu durum 2018'de Paşinyan'ın iktidara gelmesiyle başlangıçta söylem, günümüzde ise birtakım eylemsel adımlarla değişmeye başlamıştır.

Paşinyan, iktidara geldiği dönemden itibaren kendisine yönelik "Batı'nın adamı" imalarına karşı her ne kadar "Ne Rusya'dan, ne Batı'dan yanayız, Ermenistan'dan yanayız" gibi bir retorik kullansa da gelinen süreçte Batı'yı dış politik ajandasının ilk sıralarına aldığı görülmektedir. Özellikle İkinci Karabağ Savaşı'nda Moskova'dan beklenen desteğin alınmaması, askeri alanlarda Rusya dışındaki farklı aktörle iş birliği yapılması ve Rusya ile bağımlılık seviyesine ulaşan çok yönlü ilişkinin azaltılması gerektiği yönündeki taleplerin kamuoyunda da daha fazla taraftar

bulmasına neden olmuştur. Rusya'ya yönelik artan bu tepki, Paşinyan'ın AB ve hatta NATO üyeliği gibi geçmişle kıyaslandığında oldukça radikal ve Rusya faktörü dikkate alındığında oldukça cesur olarak nitelendirilebilecek söylemleri daha açıkça dile getirmesini kolaylaştırmıştır. Bunun bir yansıması olarak Ermenistan'ın son yıllarda geleneksel ortağı Fransa'nın yanı sıra Hindistan ile de çok belirgin bir şekilde askeri iş birliğini artırdığı görülmektedir.

Ermenistan ve Hindistanlı yetkililerinin yaptığı açıklamalar ve akademik değerlendirmeler dikkate alındığında, askeri iş birliğinin gelişmesinde Türkiye-Azerbaycan-Pakistan ittifakının da önemli bir unsur olduğu görülür. Bununla birlikte Batılı ülkelerle kıyaslandığında Hindistan'ın mali açıdan daha ucuz, siyasi açıdan ise daha kolay silah tedarik edilebilecek bir ülke olması, Ermenistan'ın Hindistan'a olan ilgisinin diğer bir nedenidir.

Hindistan'ın Ermenistan ile son yıllarda artan yakınlaşması, Modi'nin iktidara gelişiyle Hint dış politikasının daha proaktif, çok yönlü ve çok aktörlü bir yapıya evrilmesi ile ivme kazanmıştır. Kendi coğrafyasında daha gelişmiş bir ekonomi ve askeri güce sahip Çin ile rekabet etmekte zorlanan Hindistan'ın farklı bölgelerde nüfuzunu geliştirmeye yönelik hedefleri vardır ve Güney Kafkasya özelinde nüfuzunu en kolay Ermenistan ile artırabileceği gerçeği Yeni Delhi ile Erivan'ı aynı denklemden bir araya getirmiştir.

Pakistan ile hem Ermenistan'ın hem de Hindistan'ın diplomatik ilişkisi olmaması iki ülkeyi bir araya getiren diğer bir motivasyon kaynağıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Pakistan, Karabağ'ın işgali nedeniyle Ermenistan'ı tanımayan dünyadaki tek ülkedir ve işgal sona erene kadar Erivan ile herhangi bir diplomatik temas kurmayacağını da sık sık ve en üst perdeden dile getirmiştir. Tüm bunlara ek olarak zayıf ekonomisi ve yetersiz altyapısı nedeniyle İpek Yolu Projesi'ne dahil edilmeyen Ermenistan, Hindistan'ın desteğiyle Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru başta olmak üzere farklı projelerde yer almaktadır. Özetle 2020'den sonra Ermenistan-Hindistan ilişkilerinin siyasi ve kültürel ilişkilerin ötesine geçerek stratejik bir ittifak haline geldiğini, özellikle askeri alanda artan diyalogun dikkate değer olduğunu söylemek gerekir. Ancak Hindistan ile yapılan askeri iş birliğinin getirdiği en büyük soru işareti, Ermenistan'ın askeri envanterinin neredeyse tamamını oluşturan Rus veya Sovyet yapımı silah ve sistemlerin Hint menşeli silahlarla uyumunun nasıl sağlanacağıdır.

Özetle Hindistan'ın, Pakistan ve Çin ile olan gerilimleri ile Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı çatışmalar, Yeni Delhi ve Erivan müttefikliğinin temel bağlamıdır. Stratejik iş birliğinin en somut göstergesi, savunma sanayii alanındaki derinleşen ortaklıktır. Bu askeri iş birliği, aynı zamanda Yeni Delhi'nin Kafkasya'daki jeopolitik etkisini artırma ve Türkiye-Pakistan eksenine karşı bir denge unsuru oluşturma hedefi ile alakalıdır.

Kaynakça

- Abrahamyan, E. (2016, December 15). *Pakistan-Armenia friction has intensified*. Eurasia Daily Monitor, 13(197). <https://jamestown.org/program/pakistan-armenia-friction-intensified/>
- Arka News Agency. (2022). *Armenia welcomes participation of Indian companies in infrastructure projects–Mirzoyan*. https://arka.am/en/news/economy/armenia_welcomes_participation_of_indian_companies_in_infrastructure_projects_mirzoyan/
- Armen Press. (2021). *Indian Embassy in Armenia uses term "genocide" for the first time: Ambassador paid homage to victims at Yerevan Memorial*. <https://armenpress.am/eng/news/1050543.html>
- Aslanian, S. (2015). Julfan merchants and European East India companies: Overland trade, protection costs, and the limits of collective self-representation in early modern Safavid Iran. In N. Kondo (Ed.), *Mapping Safavid Iran*. Tokyo University of Foreign Studies.
- Aslanian, S. (2023). *Julfa V. Armenians in India*. Encyclopædia Iranica. <https://iranicaonline.org/articles/julfa-v-armenians-in-india>
- Babaoğlu, S. (2023). *Ermenistan'ın silahlandırılmasında Hindistan-İran işbirliği*. GZT. <https://www.gzt.com/gercek-hayat/ermenistanin-silahlandırılmasında-hindistan-iran-ışbirliği-3771062>
- Bhaduri, A. (2022). *After war with Azerbaijan, Armenia taps India for military hardware*. India Narrative. <https://www.indianarrative.com/opinion-news/after-war-with-azerbaijan-armenia-taps-india-for-military-hardware-38057.html>
- Bhan, A. (2022, November 1). *India's PINAKA export to Armenia positions it against Pan-Turkism*. Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/indias-pinaka-export-to-armenia-positions-it-against-pan-turkism/>
- Bhutta, Z. (n.d.). *Pakistan unlikely to sign trade deal with Eurasian bloc*. The Express Tribune. <https://tribune.com.pk/story/1785593/2-pakistan-unlikely-sign-trade-deal-urasian-bloc/>
- Çoruk, F. J. G. (2023). Indian Armenians from the past to the present. *Review of Armenian Studies*, 48.
- Defense Mirror. (2020, December 9). *Russia's \$42M EW system did not work in Nagorno-Karabakh: Armenian PM complains*. https://www.defensemirror.com/news/28502/Russia_s_42M_EW_System_did_not_Work_in_Nagorno_Karabakh_Armenian_PM_Complains
- Embassy of India in Yerevan. (2022). *India-Armenia*

- foreign office consultations.*
<https://eoiyerevan.gov.in/india-armenia-consti.php>
- Embassy of India in Yerevan. (2025). *Brief on India-Armenia relations.*
<https://eoiyerevan.gov.in/pdf/Armenia%20Bilateral%20Unclassified-2023.pdf>
- Embassy of the Republic of India in Armenia. (2023). *Armenia-India bilateral relations.*
<http://www.indianembassy.am/relation.html>
- Ermeni Haber Ajansı. (2023, September 25). *Hint uzman: Hindistan'ın Ermenistan'da hava üssü kurma düşünmesinin zamanı geldi.*
<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2023/09/25/Hint-uzman-Hindistan-Ermenistan/257418>
- FE News Desk. (2023, November 21). *Armenia strengthens defence capabilities with India's MARG 155mm Howitzers.* Financial Express.
<https://www.financialexpress.com/business/defence-armenia-strengthens-defence-capabilities-with-indias-marg-155mm-howitzers-3312545/>
- Financial Post. (2023, December 6). *Azerbaijan warns of war risks from weapons supply to Armenia.*
<https://financialpost.com/pmn/business-pmn/azerbaijan-warns-weapons-supplies-to-armenia-may-trigger-new-war>
- Gupta, P. K. (2023, May 12). *India-Armenia relations: An appraisal.* Diplomatist.
<https://diplomatist.com/2023/05/12/india-armenia-relations-an-appraisal/>
- Hetq. (2023, October 23). *Armenia signs arms deal with France.* <https://hetq.am/en/article/161416>
- Heydar Aliyev Heritage International Online Library. (1996). *Official visit of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev to the Islamic Republic of Pakistan (April 9–11, 1996).* <https://lib.aliyev-heritage.org/en/41111492.html>
- Heydar Aliyev Heritage International Online Library. (2010). *Azerbaijan-Pakistan ilişkileri.* <https://lib.aliyev-heritage.org/tk/3966579.html>
- Hovsepyan, A. (2020). Patriotism and Armenian statehood in the norms of Armenian law. *Wisdom*, 14(1).
- Ilham Aliyev. (2023, May 19). *Ilham Aliyev accepted credentials of incoming ambassador of India.*
<https://president.az/en/articles/view/59820>
- India Ministry of External Affairs. (2012). *India-Armenia relations.*
<https://www.mea.gov.in/portal/foreignrelation/armenia-july-2012.pdf>
- Jam News. (2022a). *Are there countries ready to sell weapons to Armenia? Opinions from Yerevan.*
<https://jam-news.net/are-there-any-countries-ready-to-sell-weapons-to-armenia-opinions-from-yerevan/>
- Jam News. (2022b). *Karabakh may not be mentioned in the peace agreement with Azerbaijan – Pashinyan.*
<https://jam-news.net/karabakh-may-not-be-mentioned-in-the-peace-agreement-with-azerbaijan-pashinyan/>
- Kodaman, T., Özdaşlı, E., & Gonca, İ. B. (2020). Rusya ve Batı arasında Ermenistan: Tamamlayıcılık politikası çerçevesinde Ermenistan dış politikası. In E. Özdaşlı & H. Cabbarlı (Eds.), *Ermenistan dış politikası (1991–2019)*. Nobel.
- Korybko, A. (2020, July 21). *Why is Pakistan the only country that does not recognise Armenia?* The Express Tribune. <https://tribune.com.pk/article/97102/why-is-pakistan-the-only-country-that-does-not-recognise-armenia>
- Kucera, J. (2016, November 29). *Armenia nixes Pakistan's ties with CSTO.* Eurasianet.
<https://eurasianet.org/armenia-nixes-pakistans-ties-csto>
- Kumar, Y. (2016, May 13). *India's policy towards its extended neighbourhood and national foreign policy challenges.* India Ministry of External Affairs.
<https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?524>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. (2025, August 8). *Bilateral relations.*
<https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/in>
- News.am. (2019, September 27). *PM: Armenia fully defends India's position on Kashmir.*
<https://news.am/eng/news/535780.html>
- Okuroğlu, S. (n.d.). *Rusya Devlet Başkanı Putin: Hindistan'ı Rusya'dan uzaklaştırma girişimleri anlamsız.* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-hindistani-rusyadan-uzaklastirma-girisimleri-anlamsiz/3009114>
- Özdaşlı, E. (2023). İşgal sürecinde Karabağ'da işlenen uluslararası suçlar ve Azerbaycan'ın bölgeyi yeniden imar stratejisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 1997.
- Pubby, M. (2022a, October 6). *Arming Armenia: India to export missiles, rockets and ammunition.* The Economic Times.
https://m.economictimes.com/news/defence/arming-armenia-india-to-export-missiles-rockets-and-ammunition/amp_articles/94518414.cms
- Pubby, M. (2022b, October 6). *India-Armenia arms deal amid the coming together of '3 brothers'.* The Economic Times.
https://m.economictimes.com/news/defence/india-armenia-arms-deal-amid-the-coming-together-of-3-brothers/amp_videoshow/94685139.cms
- Raisina Dialogue. (2022). *Raisina Dialogue 2022 conference report.*

- <https://www.oni.gov.au/sites/default/files/documents/2022-10/Raisina%20Dialogue%202022%20Conference%20Report%201.pdf>
- Rajabova, S. (2015, March 29). *Pakistan rules out diplomatic ties with Armenia until liberation of Azerbaijani lands.* Azernews. <https://www.azernews.az/nation/79574.html>
- Razm Info. (2016). *Հայաստանն ու Հնդկաստանն ունենալու անվտանգության պայմաններում համագործակցության նկարագիր.* <http://razm.info/93329>
- Samanta, P. D. (2022, October 6). *Analysis: India can't ignore dangerous adventures of "3 Brothers" in Armenia and elsewhere.* The Economic Times. https://m.economictimes.com/news/defence/view-india-cant-ignore-dangerous-adventures-of-3-brothers-in-armenia-and-elsewhere/amp_article/94518499.cms
- Sarma, H. (2023). *India-Armenia relationship: From cultural ties to strategic partnership.* South Asia Democratic Forum. <https://www.sadf.eu/india-armenia-relationship-from-cultural-ties-to-strategic-partnership-wp-36/>
- Tashjian, Y. (2020, November 8). *Prospects for future Armenian-Indian security cooperation.* Armenian Weekly. <https://armenianweekly.com/2020/11/08/prospects-for-future-armenian-indian-security-cooperation/>
- Tashjian, Y. (2021, March 24). *Armenia and India's vision of "North-South Corridor": A strategy or a "pipe dream"?* Armenian Weekly. <https://armenianweekly.com/2021/03/24/armenia-and-indias-vision-of-north-south-corridor-a-strategy-or-a-pipe-dream/>
- Tashjian, Y. (2022, October 5). *Armenia-India relations: From politics to arms trade.* Armenian Weekly. <https://armenianweekly.com/2022/10/05/armenia-india-relations-from-politics-to-arms-trade/>
- The Armenian Report. (2023, December 6). *Armenia doubles its purchase of French Bastion armored personnel carriers.* <https://www.thearmenianreport.com/post/armenia-doubles-its-purchase-of-french-bastion-armored-personnel-carriers>
- The Republic of Armenia, India. (2024). *India-Armenia relations.* <https://www.armenian.co.in/jointhistory.htm>
- TRT Haber. (2023, July 26). *Azerbaycan'dan Hindistan'a çağrı: Ermenistan'a silah tedarikini durdurun.* <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycandan-hindistana-cagri-ermenistana-silah-tedarikini-durdurun-784336.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2025). *Türkiye-Pakistan siyasi ilişkileri.* https://www.mfa.gov.tr/turkiye-pakistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa
- Valiev, S. (2023, July 26). *Indian silhouette in exhausted Armenia's armament.* Caliber.Az. <https://caliber.az/en/post/180958/>
- Vesti.az. (2016, October 14). *Пакистан-сторонник полного освобождения оккупированных территорий Азербайджана.* <http://vesti.az/news/309155>
- VOA Türkçe. (2024, February 2). *Paşinyan: "Ermenistan askeri ve savunma ihtiyaçları için Rusya'ya daha fazla güvenemez".* <https://www.voaturkce.com/a/pasinyan-ermenistan-askeri-savunma-ihiyaclari-icin-rusya-daha-fazla-guvenemez/7468247.html>

Extended Abstract

Purpose

The Second Karabakh War has brought about significant changes in the geopolitical landscape of the South Caucasus, the regional alliance system, and the positions of key actors. This situation has not only impacted Armenia's domestic politics but has also led to significant changes in its foreign policy and military/security strategies. Armenia's failure to receive the expected support from Moscow has led to unprecedented anti-Russian sentiment in the country and serious criticism of security parameters that were largely shaped by Russian military doctrines. This study discusses the geopolitical transformation that occurred in the South Caucasus after the Second Karabakh War, and the impact of increasing military relations between Armenia and India on this transformation.

Methodology

This study examines Turkish and foreign literature related to the topic. Sources have been grouped according to their level of relevance. Descriptive and interpretive methods have been employed in the study. For the literature review, particular attention was paid to official statements and information from news websites. Additionally, online academic publications and research center publications are among the references used in this study.

Historical Background of Armenia-India Relations

Although the multifaceted relationship between Armenia and India gained significant momentum after 2020, the history of these bilateral relations extends back to the Soviet Union era. Armenia-India political relations developed after the dissolution of the Soviet Union. Bilateral cooperation between the parties has been established in different areas over time. For example, the "Treaty of Friendship and Cooperation" was signed in New Delhi on December 14, 1995. Furthermore, there are numerous agreements between the two countries covering various areas such as trade, culture, tourism, education, defense, science and technology, double taxation prevention, and academic cooperation between institutes and think tanks.

In bilateral relations, while momentum has been gained at the political and cultural levels for many years, and in the military field for several years, this has not permeated into economic life. Despite some growth recorded in recent years, the level of bilateral trade and investment is considered below potential.

Post-War Military Cooperation

After the war, Armenia aimed to achieve military rapprochement with India, both to acquire cheaper and more effective Indian weapons and thereby create a good alternative to Russian weapons, thus limiting Russia's military influence. India, on the other hand, views Armenia both as a potential market and as a possible conflict zone where it can test its new weapons.

Since 2020, Armenia has signed numerous military agreements, particularly with France and India, and has procured large quantities of military equipment and ammunition from these countries. Reacting to Armenia's continuous armament with the support of these two countries, Azerbaijani President Ilham Aliyev has stated that France and India's arming of Armenia could trigger a new war in the region. Armenia's substantial arms purchases from India in recent years have caused Azerbaijan's reaction, with concerns expressed in various tones that this situation would fuel Armenia's aggressive attitude.

Strategic Context

Armenia-India relations had made certain progress in political, cultural, and educational areas by 2020, thanks to historical ties between the parties, the influence of the Armenian diaspora in India, and the work of NGOs. Despite these developments, it can be stated that bilateral economic and military relations were not at the desired level. In particular, the increasingly multifaceted relationship among Türkiye, Azerbaijan, and Pakistan has led to increased comments and demands for closer cooperation between Armenia and India in more strategic areas.

The fact is that India's tensions with Pakistan and China, and Armenia's conflicts with Türkiye and Azerbaijan, form the fundamental context of the New Delhi-Yerevan alliance. The most concrete indicator of strategic cooperation is the deepening partnership in the defense industry sector. This military cooperation is also related to New Delhi's goal of increasing its geopolitical influence in the Caucasus and creating a balance against the Türkiye-Pakistan axis.

Conclusion

The geopolitical transformation following the Second Karabakh War has fundamentally altered Armenia's security orientation, leading to a diversification of its military partnerships. The growing Armenia-India defense relationship represents not only a bilateral strategic alignment but also broader regional dynamics and the reconfiguration of alliances in the South Caucasus. This cooperation serves mutual interests: Armenia seeks to reduce its dependence on Russian military equipment while India aims to expand its geopolitical footprint in the Caucasus region and counterbalance the Türkiye-Pakistan strategic partnership.